Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 4 (1966)

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1964-1965), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Γεωργίου Α. Σωτηρίου (1881-1965)

Η χειροτονία ιερέων της Κρήτης από το μητροπολίτη Κορίνθου (Έγγραφα του ΙΒ΄ αιώνα) (πίν. 69-70)

Μανούσος ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

doi: [10.12681/dchae.772](https://doi.org/10.12681/dchae.772)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ Μ. (1966). Η χειροτονία ιερέων της Κρήτης από το μητροπολίτη Κορίνθου (Έγγραφα του ΙΒ΄ αιώνα) (πίν. 69-70). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 4, 317-331. <https://doi.org/10.12681/dchae.772>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η χειροτονία ιερέων της Κρήτης από το μητροπολίτη
Κορίνθου (Έγγραφα του ΙΣ' αιώνα) (πίν. 69-70)

Μανούσος ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1964-1965), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Γεωργίου Α. Σωτηρίου (1881-1965) • Σελ. 317-331

ΑΘΗΝΑ 1966

(Ἐγγραφα τοῦ ΙΣ' αἰῶνα)
(Πλ. 69-70)

1. Για τὸ ζήτημα αὐτὸ βλ. τὴ βιβλιογραφία πού σημειώθηκε ἀπὸ τὸ Μ. Ι. Μανούσκακα, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, «Πελοποννησιακά», τόμ. 3 - 4 (1958 - 1959), σ. 95 - 96, σημ. 3 καὶ ἔπειτα τὴ λεπτομερῆ διαπραγμάτευση τοῦ Ν. Β. Τωμαδάκη, Οἱ ὀρθόδοξοι παπάδες ἐπὶ Ἑνετοκρατίας καὶ ἡ χειροτονία αὐτῶν, «Κρητικά Χρονικά», τόμ. 13 (1959), σ. 39 - 72 (καὶ ἰδίως σ. 61 κ.ἑξ.). Πρβλ. καὶ Μ. Ι. Μανούσκακα, Βενετικά ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης τοῦ 14ου - 16ου αἰῶνος (Πρωτοπαπάδες καὶ πρωτοψάλται Χάνδακος), «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἑθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τόμ. 15 (1961), σ. 177 - 178 (ἀριθ. 9) καὶ 189 - 190 (σημ. τὸν ἀριθ. 13).

3. Βλ. Μ. Ι. Μανουσάκκα, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίου γύρω στὰ 1500, ὁ.π., σ. 104 κ.έξ.

5. Ν. Β. Τωμαδάκης, ὁπ., σ. 65 - 72. Παρλ. καὶ G. H o f m a n n, Wichtige
leirkunden des lateinischen Erzbischofs von Kreta für die ihm untergebene

Πρῶτο στὴ σειρά τῶν ἐγγράφων αὐτῶν ἐρχόταν φυσικὰ τὸ πιστοποιητικὸ (ἢ «μαρτυρία» ἢ «συμμεαρτυρία», καθὼς λεγόταν) ἐνὸς πνευματικοῦ τῆς Κρήτης, ποὺ γνώριζε καλὰ, ἐξομολογοῦσε τακτικὰ καὶ εἶχε ἐξετάσει καὶ εἰδικὰ τὸν ὑποψήφιο, γιὰ τὸ ὅτι αὐτὸς ἦταν ἀνεπίληπτης διαγωγῆς καὶ ἄξιος τῆς ἱερωσύνης¹. τὸ ἐγγράφο αὐτὸ εἶχε συνήθως τὸν τύπο συστατικῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἀρχιερέα ποὺ θὰ τελοῦσε τὴ χειροτονία².

Τέτοιου εἶδους συστατικὲς «συμμεαρτυρίες» πνευματικῶν τῆς Κρήτης γιὰ ὑποψήφιους ἱερεῖς εἶναι τὰ τέσσερα ἐγγράφα ποὺ ἐκδίδονται, χρονολογοῦνται κατὰ προσέγγιση καὶ σχολιάζονται παρακάτω. Νομίζω πὼς παρουσιάζουν κάποιον ἐνδιαφέρον ὄχι μόνο γιὰτὶ μᾶς παρέχουν τὸν τύπο τοῦ εἶδους των σὲ τέσσερις διάφορες παραλλαγές καὶ γιὰτὶ μᾶς προσφέρουν πληροφορίες γιὰ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα καὶ γιὰ μοναστήρια τῆς Κρήτης τοῦ ΙΣ' αἰῶνα, μὰ καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο σπουδαιότερο λόγο : Γιὰτὶ μᾶς κάνουν γνωστὸ γιὰ πρώτη φορὰ πὼς ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1517 καὶ 1534 (ὅπου τοποθετῶ χρονολογικὰ τὸ πρῶτο τοῦλάχιστο) ἦ καὶ γύρω στὰ χρόνια αὐτά, χειροτονίες ἱερέων τῆς Κρήτης ἐνεργοῦσε καὶ ὁ κάπως μακρυνὸς μητροπολίτης Κορίνθου. Τὸ γιὰτὶ, θὰ τὸ δοῦμε παρακάτω.

Τὰ ἐκδιδόμενα ἐγγράφα (Α' - Δ') περιλαμβάνονται, σὲ ἀντίγραφα τῆς ἐποχῆς τους (16ου αἰ.), στὸν ὑπ' ἀριθ. 190 ἑλληνικὸ κώδικα (τοῦ 10ου αἰ.) τῆς Βαυαρικῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης (Bayerische Staatsbibliothek) τοῦ Μονάχου³. Τὸ Α' εἶναι γραμμένο (μαζὶ μὲ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωσήφ Μεθώνης, τῆς 9 Ἀπριλίου 1500, σχετικὴ κι' αὐτὴ μὲ χειροτονίες ἱερέων τῆς Κρήτης στὴ Μεθώνη καὶ Κορώνη) στὸ παράφυλλο τῆς ξύλινης στάχωσης τῆς ἀρχῆς (Ι) καὶ τὰ Β', Γ' καὶ Δ' στὸ ἀντίστοιχο παράφυλλο τῆς ξύλινης στάχωσης τοῦ τέλους (ΙΙ) τοῦ παραπάνω κώδικα. Τὰ δυὸ παράφυλλα αὐτά ἦταν, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς στάχωσης τοῦ κώδικα, λευκά, ἔπειτα ὑπέστησαν φθορές μὲ τὸν καιρὸ (ἰδίως τὸ ΙΙ) καὶ πολὺ ἀργότερα χρησίμευσαν γιὰ νὰ γραφτοῦν ἐπάνω τὰ ἐγγράφα αὐτά⁴. Ἡ γραφὴ τοῦ Α' εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ γραφὴ τόσο τῶν Β' - Γ'

griechische Geistlichkeit, 1497 - 1509, «Orientalia Christiana Periodica», τόμ. 18 (1952), σ. 281 - 296 καὶ Τ ο ὕ ἱ δ ι ο υ, Nuove fonti per la storia profana ed ecclesiastica di Creta nella prima metà del secolo XV, «Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης», τόμ. Β', Ἀθῆναι 1955, σ. 465 - 469.

1. Ν. Β. Τ ω μ α δ ά κ η, ὁ.π., σ. 65, σημ. 56.

2. Βλ. παρακάτω, σ. 321.

3. Βλ. τὴν περιγραφὴ τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸν I g n a t. H a r d t, Catalogus codicum manuscriptorum graecorum Bibliothecae Regiae Bavaricae, τόμ. 2, Monachii 1806, σ. 253 - 258 (ἀριθ. CXС).

4. Πρβλ. τὸ ἐγγρ. Δ', στὸ παράφυλλο ΙΙ (Πίν. 70), ποὺ παρουσιάζει στὴν κάτω ἀκρὴ δεξιὰ ἓνα τετραγωνίδιο σχισμένο καὶ, παρ' ὅλο αὐτό, τὸ ἐγγράφο εἶναι ἀκέραιο, γιὰτὶ γράφτηκε μετὰ τὴ φθορά· ἂν εἶχε γραφτῇ πρωτύτερα, θὰ παρουσίαζε βέβαια χάσματα στὶς ἀντίστοιχες γραμμές του.

(ποὺ φαίνονται γραμμένα ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι), ὅσο καὶ τοῦ Δ'. Καὶ τὰ τέσσερα ὁμῶς φαίνεται πὼς γράφτηκαν, ἂν ὅχι συγχρόνως, πάντως τὴν ἴδια περίπου ἐποχῇ. Τὴ συνάφειά τους τὴ δείχνει ὅχι μόνον ἡ ταυτότητα τοῦ θέματος καὶ ἡ τοποθέτησή τους στὰ δυὸ ἀντίστοιχα παράφυλλα (τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους) τοῦ κώδικα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκόλουθη παραπεμπτικὴ σημείωση ἀπὸ τὸ παράφυλλο Ι στὸ παράφυλλο ΙΙ, ποὺ ἔχει προστεθῇ μετὰ τὴν τελευταία λέξη (ἀνοιγῆσεται) τοῦ ἐγγράφου Α' : *ἔτ(ε)ρ(α) εἰς τὸ τέλ(ος) τοῦ βιβλίου*.

Εὐθὺς παρακάτω, δηλαδὴ στὸ κατώτατο μέρος ποὺ εἶχε μείνει ἄγραφο μετὰ τὸ τέλος τοῦ Α' στὸ παράφυλλο Ι, ἔχει γραφτῇ ἐπίσης, μὲ ἄλλο χέρι, τὸ ἀκόλουθο σημείωμα :

ῥ' εἰς ,αφλδ ἰωνν(ιν) κζ σοῦ ἦδωκα τὸν νέον Βασίλ(ειον) ἐγὼ παπ(ᾱ) ῥ'Ιω(άννης) Φρασῆς ἐσέν(α) τοῦ παπ(ᾱ) ῥ'Ιω(άν)νου Κουδουμνή, καὶ ἐπλήρωσές μου τον¹.

Τὸ χρονολογημένο αὐτὸ σημείωμα μαρτυρεῖ πὼς τοὐλάχιστο τὸ ἔγγραφο Α' (ἂν ὅχι καὶ τὰ ὑπόλοιπα Β' - Δ') ἀντιγράφηκε στὸν κώδικα (ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἢ ἄλλο ἀντίγραφο, σήμερα χαμένο) πρὶν ἀπὸ τὴν παραπάνω ἡμερομηνία 27 Ἰουνίου 1534. Τὸ σημείωμα ὁμῶς παρουσιάζει καὶ ἄλλο ἐνδιαφέρον : ἀναφέρεται σὲ ἀγοραπωλησίᾳ χειρογράφου² ποὺ ἔγινε ἀνάμεσα σὲ δυὸ Κρητικούς ἱερεῖς, τὸν Ἰωάννη Φρασῆ³ καὶ τὸν Ἰωάννη Κουδουμνή, ποὺ μᾶς εἶναι κι' ἀπ' ἑαυτοῦ γνωστὸς ὡς κωδικογράφος⁴. Φαίνεται πὼς ὁ ἕνας

1. Τὸ σημείωμα ἐξεδόθη (μὲ πολλὰ σφάλματα) ἀπὸ τὸν Ign. Hardt, δ.π., σ. 257 καὶ ἀργότερα (σωστά, ἀλλὰ χωρὶς τὴ χρῆση παρενθέσεων γιὰ τὴ δῆλωση τῶν βραχυγραφῶν ποὺ ἀναλύονται) ἀπὸ τὰ κατὰλοιπα τοῦ Σπυρ. Π. Λάμπρου στὸ «Νέο Ἑλληνομνήμονα», τόμ. 17 (1923), σ. 97.

2. Δὲν νομίζω πὼς μποροῦμε νὰ ταυτίσωμε τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀγοραπωλησίᾳ αὐτῆς («τὸν νέον Βασίλειον») μὲ τὸ δικό μας χειρόγραφο (cod. Monac. gr. 190), ποὺ περιέχει Ὁμιλίες τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου. Πρόκειται πιθανῶς γιὰ χειρόγραφο ποὺ περιεῖχε τὸ βίο τοῦ Βασιλείου τοῦ νέου, ἀσκητοῦ τοῦ 10ου αἰ. (βλ. BHGr., τόμ. Ι, σ. 93 - 94).

3. Ὁ παπᾶ Ἰωάννης Φρασῆς αὐτός, ποὺ ὁ χρονικὰ ἀυξημένος τύπος ἦδωκα ποὺ χρησιμοποιοῖ (ἀντὶ ἔδωκα) προδίδει τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Κρήτη, δὲν μοῦ εἶναι γνωστὸς ἀπ' ἄλλου.

4. Πιστεύω πὼς πρέπει νὰ ταυτιστῇ πρὸς τὸν Ἰωάννη ἱερέα τὸν Κουδουμνή (sic!) ποὺ ἀντέγραψε τὸ 1542 τὸν κώδικα Vatican. gr. 1190 «δι' ἐξόδου Γεωργίου τοῦ Ἀβραμίου, ἐπισκόπου Σιταίας κατὰ Λατίνους» (= Giorgio Abramo, λατινοεπισκόπου Σητείας Κρήτης) (βλ. M. Vogel - V. Gardthausen, Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance, Leipzig 1909, σ. 174). Ἴσως νὰ εἶναι ὁ ἴδιος καὶ μὲ τὸν πνευματικὸ Ἰωάννη Κουδουμνή, στὸν ὁποῖο ὁ ἱερομόναχος Μάξιμος, πατριαρχικὸς ἐξαρχος στὴν Κρήτη, ἔδωκε τὴν ἄδεια νὰ ἐξομολογῇ, μὲ γράμμα του δημοσιευμένο ἀπὸ τὸ Γεννάδιο Ἀραμπατζόγλου, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, μέρος Α', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1933, σ. 152 - 154 (ἀριθ. Γγ3) ποὺ ἔχει χρονολογία ,ξνβ' (γράφει : ,ξνβ'), ἰνδικτ. γ' (= 1544).

τοῦλάχιστο ἀπ' αὐτοὺς ἦταν καὶ κτήτορας τοῦ χειρογράφου¹, ἂν ὄχι καὶ οἱ δυὸ διαδοχικά. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἴσως ἡ συναγωγή στὸν κώδικα τῶν τεσσάρων αὐτῶν ἐγγράφων ποὺ ἀναφέρονται σὲ χειροτονίες ἱερέων τῆς Κρήτης. Τὰ ἐγγράφα αὐτὰ θὰ ἦταν χρήσιμα ὡς ὑποδείγματα γιὰ ἓνα κληρικό τῆς Κρήτης, ποὺ μποροῦσε νὰ ἦταν ἢ νὰ γινόταν ἀργότερα πνευματικός. Γι' αὐτὸ καὶ συγκεντρώθηκαν στὸν κώδικα ἀπ' τοὺς παραπάνω ἢ ἀπὸ ἄλλους ἄγνωστους μας κτήτορες, πάντως Κρητικούς ἱερωμένους.

Ἀπὸ τὰ τέσσερα ἐγγράφα ἔχει ἐκδοθῇ ὡς τώρα μονάχα τὸ Α', ἀπὸ τὸν Ign. Hardt², μὲ πολλὰ ὅμως σφάλματα, ποὺ μοῦ ἐπέβαλαν τὴν ἐπανέκδοσή του ἐδῶ, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα τρία συναφῇ, ποὺ εἶχαν μείνει ἀνέκδοτα³. Ὅσο ξέρω, κανεὶς δὲν τὰ χρησιμοποίησε οὔτε τὰ σχολίασε.

Ἡ ἐκδόσή μου γίνεται ἀπὸ φωτογραφίες τῶν δυὸ παραφύλλων I - II (βλ. Πίν. 69 - 70), ποὺ φρόντισε πρόθυμα νὰ μοῦ τίς στείλῃ τὸ 1959 ὁ φίλος κ. Βασ. Φόρης, τότε μετεκπαιδευόμενος στὸ Μόναχο, ποὺ τὸν εὐχαριστῶ κι' ἀπ' ἐδῶ θερμά. Στὰ κείμενα διορθῶνω σιωπηρὰ μόνο τίς λίγες ἀνορθογραφίες. Τὶς πληροφορίες ποὺ ἀναφέρονται στὰ εἰδικὰ ζητήματα τοῦ καθενὸς ἐγγράφου (πρόσωπα, τοπωνύμια κλπ.) τίς δίδω στὶς σημειώσεις ποὺ ἐπιτάσσω γιὰ τὸ καθένα. Στὴν εἰσαγωγή ὅμως αὕτη θὰ προσθέσω ἀκόμη μερικὲς γενικὲς καὶ συγκριτικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὸν τύπο τους καὶ θὰ προσπαθῇσω νὰ τὰ ἐντάξω στὸ χρονολογικὸ καὶ ἱστορικὸ τους πλαίσιο.

Παρόμοιες μὲ τὰ ἐγγράφα μας («συμμεαρτυρίες») πνευματικῶν γιὰ τὴ χειροτονία ἱερέων μᾶς ἔχουν σωθῇ καὶ ἄλλες, στοὺς Νομοκάνονες ἰδίως⁴ καὶ σὲ ἄλλα χειρόγραφα⁵, ἀλλὰ καὶ σὲ ἔντυπες ἐκδόσεις τῆς Τουρκοκρα-

1. Κατὰ τὸν Ign. Hardt, ὁ.π., σ. 257, ὁ γραφέας τοῦ σημειώματος Ἰω. Φρασὲς ἦταν καὶ ὁ κτήτορας τοῦ κώδικα. Τίποτε ὅμως δὲν ἀποκλείει καὶ τὸν Ἰω. Κουδουμνή, ἂν δεχτοῦμε πὼς θέλησε μ' αὐτὸ τὸ σημείωμα νὰ ἐξασφαλίσῃ γιὰ ἄλλο χειρόγραφο ποὺ ἔγινε κτῆμα τοῦ ἀπὸ ἀγορὰ («τὸν τέον Βασίλειον»; βλ. σ. 319, σημ. 2) τὴν ἐνυπόγραφη βεβαίωση τοῦ Φρασὲ πὼς ἔχει πληρωθῇ γι' αὐτό.

2. Ign. Hardt, ὁ.π., σ. 256 - 257. Ὁ Hardt ἐξέδωκε πρώτη (αὐτόθι, σ. 256) καὶ τὴν προτασσόμενη ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωσήφ Μεθώνης (= Ἰωάννη Πλουσιαδηνοῦ), ποὺ ἀναδημοσιεύτηκε σωστότερα ἀπὸ τὸν Μ. Ι. Μανουσάκα, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, ὁ.π., σ. 136 - 137 (Β').

3. Ὁ Ign. Hardt, ὁ.π., σ. 257 - 258, σημείωσε ἀπλῶς γι' αὐτὰ: «In assere ultimo tres adhuc eiusdem tenoris epistolae in charta exaratae occurrunt. Sed haec duae (δηλ. ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωσήφ Μεθώνης καὶ τὸ ἐγγρ. Α', ποὺ ἐκδίδει) sufficienti».

4. Βλ. Κ. Ι. Δυοβουνιώτου, Ὁ Νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ Μαλαζοῦ, ἐν Ἀθήναις 1916, σ. 53, κεφάλ. φξζ': «Περὶ πῶς γράφει τὴν μαρτυρίαν ὁ πνευματικός τοῦ μέλλοντος ἱεροθῆναι» [κατὰ τὸν ἄλλοτε κώδικα Κολουβὰ ἀριθ. 8]. Σὲ ἄλλο χειρόγραφο Νομοκάνονα τοῦ ΙΖ' αἰ., ποὺ ἀνήκει στὸ φίλο κ. Δ. Βαγιακάκο, ὁ τύπος τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ περιέχεται στὸ κεφάλαιο φξθ': «Πῶς γράφει ὁ πνευματικός τὴν συμμεαρτυρίαν».

5. Βλ. π.χ. Σπυρ. Π. Ἀάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἑλληνικῶν κωδίκων, ἐν Κανταβριγίᾳ, τόμ. Α', 1895, ἀριθ. 2792. 3 (σ. 252) καὶ τόμ. Β', 1900, ἀριθ.

τίας¹, Ἐπιστολάρια² κλπ. Οἱ δικές μας «συμμαρτυρίες» ἔχουν ἀναμεταξύ τους πολλές φράσεις ἢ καὶ περιόδους κοινές, ἀλλὰ καὶ διαφορὲς μικρότερες ἢ μεγαλύτερες. Αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ διαπιστώσωμε ἀπὸ μιὰ σύγκριση τῶν τεσσάρων ἐγγράφων, ποὺ ἀξίζει νὰ τὴν ἐπιχειρήσωμε, γιὰτὶ εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα τοῦ εἵδους των. Παρατηροῦμε λοιπὸν πῶς, ἐνῶ καὶ φραστικὰ ἀκόμη συμπίπτουν ἀναμεταξύ τους σὲ πολλὰ σημεῖα, ὅμως κανένα ἀπὸ τὰ τέσσερα δὲν εἶναι ἀπαράλλακτο μὲ τὸ ἄλλο, μὰ οὔτε καὶ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὰ ἴδια μέρη. Τὰ μέρη αὐτά, ὅπως ἀπαντοῦν στὸ Δ', ποὺ εἶναι τὸ πληρέστερο, εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

I) Ἐγκώμιο τοῦ ἀρχιερέα πρὸς τὸν ὁποῖο στέλνεται τὸ ἐγγράφο καὶ ὁ ὑποψήφιος. Τὸν θεωρεῖ πῶς ἐξελέγη ἐπαξίως, μὲ τὴ θεία χάρη, καὶ ἔτσι μπορεῖ νὰ χειροτονῇ ἱερεῖς. Τὸ ἐγκώμιο ἀπαντᾷ μονάχα στὰ ἐγγράφα Α' καὶ Δ', ποὺ ἔχουν ἀπαράλλακτη ἀρχή.

II) Ἐξάρση τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἔργου τῆς ἱερωσύνης, ποὺ περισσότερο θὰ ταίριαζε σὲ ἀγγέλους παρὰ σὲ ἀνθρώπους καὶ ποὺ γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται ν' ἀνατίθεται σὲ ἐνάρετους ἀνθρώπους καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐστηρὴ δοκιμασία. Ἀπαντᾷ μόνο στὰ ἐγγράφα Γ' (ποὺ ἀρχίζει ἔτσι) καὶ Δ'.

III) Βεβαίωση τοῦ πνευματικοῦ πῶς ἐξέτασε εἰδικὰ (μπροστὰ στὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ) τὸν ὑποψήφιο καὶ τὸν βρῆκε ἄξιο τῆς ἱερωσύνης. Εἶναι τὸ κύριο μέρος τοῦ ἐγγράφου καὶ γι' αὐτὸ ἀπαντᾷ καὶ στὰ τέσσερα (Α' - Δ').

IV) Παράκληση πρὸς τὸν ἀποδέκτη ἀρχιερέα νὰ χειροτονήσῃ τὸν ὑποψήφιο. Ἀπαντᾷ στὰ ἐγγράφα Α', Γ', Δ' (τὴν παραλείπει μονάχα τὸ Β').

Φυσικὰ, τὰ μέρη I καὶ II εἶναι ἀπλᾶ τυποποιημένα προοίμια.

Τὸ ἀπλούστερο — δηλ. τὸ ἀτελέστερο — ἀπὸ τὰ τέσσερα ἐγγράφα εἶναι τὸ Β', ποὺ δὲν περιέχει παρὰ μονάχα τὸ μέρος III. Τὸ Α' περιλαμβάνει τὰ μέρη I, III καὶ IV καὶ τὸ Γ' τὰ μέρη II, III καὶ IV, διαφέρουν δηλαδὴ ἀναμεταξύ τους μόνο στὴν ἀρχή, ὅπου τὸ Α' ἔχει τὸ I, ἐνῶ τὸ Γ' ἔχει τὸ II. Ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ ἐγγράφα τὸ Γ' παρουσιάζει φυσικώτερη διάρθρωση, ἐνῶ στὸ Α'

4420.4 (σ. 78), 4442.5 (σ. 83), 4471.11 (σ. 94), 4837.9 (σ. 211), 5047.1 (σ. 238) καὶ 5816.3 (σ. 361).

1. Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων, Συναγμάτιον περὶ τῶν ὁφικίων..., ἐν τῇ κατὰ τὸ Τεργόβιστον ... μητροπόλει, 1715, σ. νζ': «Τύπος κατὰ τὸν ὁποῖον γράφουν οἱ πνευματικοὶ πατέρες εἰς ἐκεῖνον ὁποῦ μέλλει νὰ ἱερωθῇ». (Τὸ ἐγγράφο ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τοὺς Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Π. οτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. 5, Ἀθήνησιν 1855, σ. 543).

2. Νέον Ἐπιστολάριον..., ἐν Λιψία, 1778, σ. 78 - 79 : «Πῶς γράφεται συμμαρτυρία ὅταν μέλλῃ νὰ χειροτονηθῇ Διάκονος» καὶ σ. 79 - 80 : «Καὶ κατ' ἄλλον τρόπον». Οἱ ἴδιοι τύποι ἀπαντοῦν καὶ στὲς ἐκδόσεις τοῦ «Νέου Ἐπιστολαρίου» ἀπὸ τὸν Ν. Γλυκὺ (Βενετία, 1785), σ. 75 - 77 καὶ ἀπὸ τὸν Π. Θεοδοσίου (Βενετία, 1796), σ. 78 - 80. Τύποι συμμαρτυριῶν διατηρήθηκαν καὶ στὰ ἐπιστολάρια τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, ποὺ κρίνω περιττὸ νὰ τὰ μνημονεύσω.

ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ μέρος Ι στὸ ἀμέσως ἐπόμενο μέρος ΙΙΙ δὲ φαίνεται ὁμαλή, ἀλλὰ δίδει τὴν ἐντύπωση πὼς μεσολαβεῖ χάσμα. Ἴσως γιὰ νὰ συμπληρωθῇ αὐτὸ τὸ χάσμα ἔχει παρεμβληθῇ στὸ Δ' τὸ μέρος ΙΙ.

Τὸ ὄνομα τοῦ συντάκτη τῆς «συμμαρτυρίας» καὶ τῆς μονῆς του διασώζεται εὐτυχῶς στὰ τρία ἔγγραφα Α', Β' καὶ Δ' καὶ μονάχα στὸ Γ' δὲν ἀναφέρεται καθόλου. Ἐτσι, συντάκτης (καὶ ἀποστολέας) τοῦ Α' εἶναι ὁ ἱερομόναχος Θεόδουλος Πρωτοψάλτης, ἀπὸ τῆς μονῆς τῆς Παναγίας Γεθσημανῆς τοῦ Χάνδακα· συντάκτης τοῦ Β' εἶναι ὁ πνευματικὸς Μαλαχίας, ἀπὸ τῆς μονῆς τοῦ Ἀγ. Νικολάου τοῦ Μαραθίου, πού τὴν τοποθετοῦμε¹ στὴν περιοχή τοῦ Ἀκρωτηριοῦ τῶν Χανιῶν· καὶ συντάκτης (καὶ ἀποστολέας) τοῦ Δ' εἶναι ὁ πνευματικὸς Ἰωνᾶς Κυνηγός, ἀπὸ τῆς μονῆς τῆς Παναγίας Διαβατινῆς, πού βρισκόταν κι' αὐτῇ, καθὼς θὰ δοῦμε², στὴν Κρήτη, στὴν περιοχή τοῦ Χάνδακα.

Τὸ ὄνομα τοῦ ὑποψηφίου γιὰ χειροτονία ἱερέα διασώθηκε ἐπίσης στὰ ἴδια αὐτὰ τρία ἔγγραφα, Α', Β' καὶ Δ' καὶ μονάχα ἀπὸ τὸ Γ' παραλείπεται καὶ πάλι, γιὰτὶ ἔχει σ' αὐτὸ ἀντικατασταθῇ μὲ τὴν ἀόριστη ἔκφραση «τὸν... κυρ ὀδεῖνα, τὸ ἐπὶ κλην ὀδεῖνα». Πρόκειται στὸ Α' γιὰ τὸν Μιχαήλ (πού κι' αὐτοῦ τὸ ἐπώνυμο — ἀλλὰ μόνο αὐτὸ — ἔχει ἀντικατασταθῇ μὲ τὸ «ὀδεῖνα») ἀπὸ τὸ Χάνδακα («ἐκ τῆς περιωνύμου πόλεως Κρήτης»), στὸ Β' γιὰ τὸ Νικόλαο Καλαβρὸ καὶ στὸ Δ' γιὰ τὸν Αὐγουστῖνο Ντατσούπρη (= Da Cypri).

Τὸ ὄνομα, τέλος, τοῦ ἀποδέκτη ἀρχιερέα δὲ μνημονεύεται ρητὰ παρὰ μόνο στὸ ἔγγραφο Α' : εἶναι ὁ μητροπολίτης Κορίνθου Θεοφάνης. Καὶ τοῦ ἐγγράφου Δ' ἀποδέκτης εἶναι ἐπίσης ὁ μητροπολίτης Κορίνθου, ἀλλὰ τὸ ὄνομά του ἔχει παραλειφθῇ καὶ δὲν ξέρομε ἀν ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Θεοφάνης ἢ ἄλλος κανεὶς. Στὰ ἔγγραφα Β' καὶ Δ' δὲν ἀναφέρεται καθόλου οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιερέα οὔτε ἡ ἔδρα του· τὸ Β' μάλιστα δὲν ἔχει καὶ τὸν τύπο ἐπιστολῆς πρὸς ὠρισμένο πρόσωπο, ἀλλὰ μοιάζει σὰν ἀπλὴ καὶ ἀόριστη πιστοποίηση.

Ἀπὸ τίς παραπάνω ἐνδείξεις προσώπων καὶ τόπων καὶ τὸ συνδυασμὸ τους μποροῦμε νὰ συμπεράνωμε πὼς καὶ τὰ τέσσερα ἔγγραφα προέρχονται ἀπὸ τὴν Κρήτη : Στὸ Α' ἀναφέρεται ρητὰ ἡ μονὴ Γεθσημανῆς τοῦ «Χανδάκου Κρήτης» καὶ γίνεται μνεία τῆς «περιωνύμου πόλεως Κρήτης» (= τοῦ Χάνδακα), στὸ Δ' ἡ μονὴ τῆς Διαβατινῆς, πού εἴπαμε πὼς βρισκόταν ἐπίσης στὴν περιοχή τοῦ Χάνδακα, στὸ Β' ὁ Ἅγιος Νικόλαος τοῦ Μαραθίου, πού κι' αὐτὸν τὸν ἐντοπίσαμε στὴν Κρήτη (Χανιά). Ἀλλὰ καὶ τὸ Γ' — τὸ μόνο πού δὲν ἔχει ρητὴ ἐνδειξη — εἶναι πιθανώτατο πὼς προέρχεται ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἀφοῦ γράφτηκε μὲ τὸ ἴδιο χέρι πού ἔγραψε τὸ Β' καὶ ἀφοῦ στέλνεται, ὅπως τὸ Α', στὸ μητροπολίτη Κορίνθου καὶ ἀναφέρεται σὲ παρόμοια ὑπόθεση.

1. Βλ. παρακάτω τίς Σημειώσεις, σ. 327.

2. Βλ. Σημειώσεις, σ. 330.

Μένει τώρα νὰ τοποθετήσωμε χρονολογικὰ τὸ ἔγγραφο Α, ποῦ, καθὼς εἶδαμε παραπάνω¹, πρέπει πάντως νὰ ἔχη γραφτῇ πρὶν ἀπὸ τὶς 27 Ἰουνίου 1534, καὶ νὰ ἐπιχειρήσωμε νὰ ἐξηγήσωμε ποιὲς αἰτίες καὶ περιστάσεις ἀνάγκασαν τότε τοὺς ὑποψήφιους ἱερεῖς τῆς Κρήτης νὰ προσφύγουν γιὰ τὴ χειροτονία τοὺς στὸ μητροπολίτη τῆς Κορίνθου.

Ὁ ἀποδέκτης τοῦ ἐγγράφου Α' μητροπολίτης Κορίνθου Θεοφάνης, ποῦ μνημονεύεται μάλιστα ὡς «υἱὸς ἐκείνου καὶ ἑξάρχος πάσης Πελοποννήσου καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας», δὲ μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἄλλη μαρτυρία². Ξέρομε ὅμως πὼς μητροπολίτης Κορίνθου ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1507 (ὅποτε χειροτονήθηκε) ὡς τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1517 (ὅποτε μετατέθηκε στὴ μητρόπολιν Θεσσαλονίκης) ἦταν ὁ Μακάριος Α' ὁ Ζακύνθιος († 1546)³. Καὶ προκατόχος τοῦ Μακαρίου ἦταν ὁ Κύριλλος, ποῦ παραιτήθηκε τὸ 1507, γιὰτὶ εἶχε προσβληθῇ «ἐξ ἀμαυρώσεως»⁴. Μετὰ τὸ Μακάριο ὅμως καὶ ὡς τὸ 1546 (ὅποτε μαρτυρεῖται ὁ Ἰωάσαφ Α'⁵) δὲ μᾶς ἦταν ὡς τώρα γνωστὸς κανεὶς ἄλλος μητροπολίτης Κορίνθου⁶. Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχτοῦμε πὼς ὁ Θεοφάνης τοῦ ἐγγράφου Α' ἐκάλυψε ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν τριακονταετία αὐτὴ (1517 - 1546) καὶ χρημάτισε μητροπολίτης Κορίνθου ὅπωςδῆποτε μετὰ τὸ 1517⁷, ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1534⁸.

Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὸ πὼς μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ 1500, οἱ ὑποψήφιοι ἱερεῖς τῆς Κρήτης πῆγαιναν στὴ Μονεμβασίαν (τὴν πλησιέστερην γι' αὐτοὺς βενετικὴ κτήση ποῦ ἀπόμεινε στὴν Πελοπόννησον), ὅταν ᾔθελαν νὰ χειροτονηθοῦν⁹. Ἀλλὰ ὁ τότε

1. Βλ. σ. 319.

2. Βλ. Παρθενίου Κ. Πολάκη, Ἐπίσκοποι τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας Κορίνθου, «Ἱερὸς Συνδεσμός», ἔτ. ΙΒ' (Κ'), 1916, φ. 276 (1 Νοεμβρ.), σ. 13 - 15 καὶ φ. 277 (15 Νοεμβρ.), σ. 8 - 9, ὅπου ὁ Θεοφάνης δὲν ἀναφέρεται.

3. Βλ. Παρθ. Πολάκη, ὅ.π., φ. 276, σ. 13 - 14 (ἀριθ. 34) καὶ Μανουήλ Ι. Γεδεών, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες, ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 20 (πρβλ. καὶ σ. 23).

4. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἀθω, «Ἑλληνικά», τόμ. 3 (1930), σ. 46 - 47, ἀριθ. 9. Κατὰ τὸν Εὐστρατιάδην, ἡ πράξις ἐκλογῆς τοῦ Μακαρίου Κορίνθου ἔχει χρονολογία «ζις' [=1508] κατὰ μῆνα Νοέμβριον». Ὁ Νοέμβριος ὅμως τοῦ 'ζις' (7016) δὲν εἶναι τὸ ἔτος 1508, ἀλλὰ τὸ 1507.

5. Παρθ. Πολάκη, ὅ.π., φ. 277, σ. 8 (ἀριθ. 36).

6. Ὁ Παρθ. Πολάκης, ὅ.π., φ. 276, σ. 15 (ἀριθ. 35) παρεμβάλλει ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς δύο τὸν Κωνσταντῖνον Ρεσινό. Ἀλλὰ αὐτὸς ἀκμάζει πολὺ ἀργότερα, μετὰ τὸ 1570, καθὼς ἀπέδειξε ὁ Κ. Ι. Δουβουνιώτης, Κωνσταντῖνος Ρεσινός, «Ὁρθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιθεώρησις» (Τριμηνιαῖον ἐπιστημονικὸν παράρτημα τοῦ Ἱεροῦ Συνδέσμου), ἔτ. Α', τευχ. 1 (Ἰούλιος - Σεπτέμβριος 1922), σ. 5 - 28.

7. Πρὶν ἀπὸ τὸ 1517 δὲ φαίνεται διόλου πιθανὸ πὼς μπορεῖ νὰ τοποθετηθῇ.

8. Βλ. παραπάνω, σ. 319.

9. Βλ. Μ. Ι. Μανούσακα, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, «Πελοποννησιακά», τόμ. 3 - 4 (1958 - 1959), σ. 104 κ.ἐξ.

ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας, ὁ πολὺς Ἀρσένιος Ἀποστόλης, γνωστὸς γιὰ τὰ φιλενωτικά του φρονήματα, προκάλεσε μὲ τὴν πολιτεία του μεγάλη ἀνησυχία στὸ οἰκουμενικὸ πατριαρχεῖο, ποὺ τὸν καθαίρεσε τὸ 1509, ἀκύρωσε τὶς χειροτονίες ποὺ εἶχε κάμει, καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἔδρα του καὶ ν' ἀποσυρθῇ στὴ γενέτειρά του, στὸ Χάνδακα τῆς Κρήτης¹. Ἔτσι, ὀρθόδοξος (ἢ ἐνωτικός, ἔστω) ἀρχιεπίσκοπος δὲν ὑπῆρχε πιά μετὰ τὸ 1509 οὔτε στὴ Μονεμβασία. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Ἀρσένιος Ἀποστόλης κατάφερε ἀργότερα νὰ ξαναγυρίσῃ στὴ Μονεμβασία, ὅχι ὅμως πιά ὡς ὀρθόδοξος, ἀλλὰ ὡς λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος αὐτὴ τὴ φορά, καὶ διατήρησε τὸ θρόνο αὐτὸ ἀπὸ τὸ 1524 ὡς τὸ 1535 (ὅποτε καὶ πέθανε στὴ Βενετία)². Ἔτσι, οὔτε στὸν καθολικὸ Ἀρσένιο Ἀποστόλη μποροῦσαν πιά νὰ πηγαίνουν οἱ ὀρθόδοξοι ὑποψήφιοι ἱερεῖς τῆς Κρήτης γιὰ χειροτονία κατὰ τὸ διάστημα αὐτό. Ἦταν λοιπὸν φυσικὸ νὰ ζητοῦν νὰ χειροτονοῦνται ἀπὸ ὀρθόδοξο μητροπολίτη ἄλλης πελοποννησιακῆς πόλης, ἔστω καὶ πρὸ μακρυνῆς. Καὶ ἀφοῦ οὔτε στὸ βενετοκρατούμενο Ναύπλιο ὑπῆρχε ὀρθόδοξος ἀρχιερέας (εἶναι γνωστὸ πὼς οἱ Βενετοὶ τὸν εἶχαν ἀντικαταστήσει μὲ ἓνα πρωτοπαπᾶ καὶ μονάχα μετὰ τὴν παράδοση τῆς πόλης στοὺς Τούρκους, τὸ 1540, ἀνασυστήθηκε ἡ μητρόπολη αὐτή³), φαίνεται πὼς οἱ Κρητικοὶ ἀναγκάζονταν νὰ ταξιδεύουν ἀκόμη βορειότερα, ὡς τὴν (ἔστω καὶ τουρκοκρατούμενη) Κόρινθο, γιὰ νὰ ζητοῦν ἀπὸ τὸ μητροπολίτη τῆς τῆ χειροτονία. Αὐτὸ προκύπτει τοῦλάχιστο ἀπὸ τὸ πρῶτο ἐγγράφο ποὺ δημοσιεύεται εὐθὺς παρακάτω καὶ τὸ πρᾶγμα βλέπομε πὼς εἶναι εὐκολοεξηγήτο. Ἀλλὰ φαίνεται πὼς τὸ καθεστῶς αὐτὸ δὲν ἄρεσε στοὺς Βενετοὺς καὶ δὲ διατηρήθηκε γιὰ πολὺ. Μετὰ τὴν παράδοση τῆς Μονεμβασίας καὶ τοῦ Ναυπλίου στοὺς Τούρκους, τὸ 1540, οἱ ἱερεῖς τῆς Κρήτης ὑποχρεώθηκαν νὰ καταφεύγουν γιὰ χειροτονία στὰ βενετοκρατούμενα Ἰόνια νησιά, τὴν Κεφαλληνία καὶ τὴ Ζάκυνθο⁴ καὶ ἀργότερα τὰ Κύθηρα⁵.

1. Βλ. αὐτόθι, σ. 105 - 120.

2. Βλ. αὐτόθι, σ. 127 - 135.

3. Βλ. Περικλέους Γ. Ζερλέντου, Ἀναστάσις τῆς μητροπόλεως Ἀργους καὶ Ναυπλίας κατὰ τὸ 1541, «Ἀθηνᾶ», τόμ. 27 (1915), σ. 202 - 207 καὶ Τοῦ Ἰδίου, Αἱ μητροπόλεις Χριστιανουπόλεως καὶ Ἀργους καὶ Ναυπλίας, ἐν Ἀθήναις 1922, σ. 22.

4. Βλ. τὸ ἀπόσπασμα τῆς ἐκθεσης τοῦ Jac. Foscarini τὸ ἀναδημοσιευόμενον ἀπὸ τὸν Ν. Β. Τωμαδάκη, Οἱ ὀρθόδοξοι παπάδες ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 13 (1959), σ. 55. Πρβλ. καὶ αὐτόθι, σ. 56 (ἀπόσπασμα τῆς ἐκθεσης τοῦ Zuane Mocenigo, 1589) καὶ 62 - 63 (ὅπου μαρτυρίες γιὰ χειροτονίες, τῶν ἐτῶν 1567 καὶ 1597). Οἱ μαρτυρίες μποροῦν εὐκόλως νὰ πολλαπλασιαστοῦν.

5. Βλ. τὶς συστατικὲς ἐπιστολὲς ἀπὸ τὴν Κρήτη, τῶν ἐτῶν 1614 καὶ 1615, πρὸς τὸν ἐπίσκοπο Κυθήρων Διονύσιο Κατηλιανὸ τὶς δημοσιευμένες ἀπὸ τὸν J. Lamius, Deliciae eruditorum, τόμ. IX, Florentiae 1740, σ. 96, 98 καὶ 98 - 100. Πρβλ. καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, ὁ.π., σ. 63.

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Α'

Μαρτυρία τοῦ πνευματικοῦ Θεοδούλου Πρωτοψάλτη (μονῆς Κυρίας Γεθσημανῆς τοῦ Χάνδακα) πρὸς τὸ Θεοφάνη Κορίνθου γιὰ τὸ Μιχαὴλ (ἀπὸ τὸ Χάνδακα).

(Cod. Monac. Graec. 190, παράφυλλο τῆς ξύλινης στάχωσης τῆς ἀρχῆς).

Πρώτη ἔκδοσις : J. H a r d t, Catalogus, II, ἀριθ. CXC, σ. 256-257.

Ἀχρονολόγητη [μεταξὺ 1517 καὶ 1534].

† Ἐπειδήπερ ἡ θεία χάρις, ὡς ἔοικεν, τοῖς αὐτοῖς χαρίσασιν οἶδεν διδόναι τοῖς ἀξίοις αὐτῆς,² καὶ διὰ τοῦτο καὶ σὲ δικαίως προετιμήσατο ἀρχιερέα αὐτῆς ἄξιον, φροντιστὴν διοικητὴν τε³ καὶ οἰκονόμον, πανιερώτατέ μοι μητροπολίτα Κορίνθου κύριε Θεόφανες, ὑπέριμνε⁴ καὶ ἔξαρχε πάσης Πελοποννήσου καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας, ὥστε ἀπο⁵πληρεῖν || τὰ || καθήκοντα καὶ καταστήσαι κατὰ πόλεις πρεσβυτέρους, κατὰ τὸν κορυφαϊότατον τῶν⁶ ἀποστόλων Παῦλον, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς.

Τούτου χάριν καὶ γὰρ ὁ ἀμαρτωλὸς Θεόδουλος⁷ ἱερομόναχος, τὸ κατὰ κόσμον Πρωτοψάλτης, ὁ ἐκ τῆς μονῆς τῆς Κυρίας τῆς Γεθσημανῆς, τῆς ἐν τοῖς ὁ⁸ρίοις οὐσῆς Χανδάκου Κρήτης, ἔχοντός μου τὴν ἐξουσίαν τοὺς πειθομένους μοι πνευματικῶς ἀνακρίνειν καὶ⁹ κανονίζειν, παρεγένετο πρὸς με ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας καὶ ὁ παρὼν κομιστὴς τοῦδε γράμματος [Μιχαὴλ] || ὁδεῖνα || ¹⁰ μὲν τὴν κλῆσιν, τοὑπὶ κλίον δὲ ὁδεῖνα, ὁρμώμενος ἐκ τῆς περιωνύμων πόλεως Κρήτης, καὶ ἐξα¹¹γορευόμενος καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν τὰ παρ' αὐτοῦ εἰς ἐμέ, θεαρέστως ἐπολιτεύετο. Νῦν δέ,¹² βουλόμενος λαβεῖν τὸ τῆς ἱερωσύνης χάρισμα, πάλιν, ὡς ἔθος εἶχεν, ἐλήλυθε πρὸς με. Καὶ ἐξε¹³τάσας αὐτὸν ἀκριβέστερον καὶ τὰ βάθη τῆς ἑαυτοῦ καρδίας ἐρευνήσαντες καὶ ἐμπροσθεν¹⁴ τῆς εἰκόνης τοῦ δεσπότου Χριστοῦ καὶ τῆς ἑαυτοῦ || μητρὸς || στήσαντες καὶ ἀνακρίναντες ἀκριβῶς,¹⁵ εὗρομεν αὐτὸν εἶναι ἄξιον τοῦ τοιοῦτου χαρίσματος, δηλαδὴ τῆς ἱερωσύνης.

Καὶ διὰ τοῦ¹⁶ τό σοι στέλλομεν αὐτόν, τιμὰ μοι καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, καὶ ἀδυστάκτως χειροτόνησον αὐτόν,¹⁷ μηδὲν ἀναβαλλόμενος, ἵνα καὶ εἰς αὐτόν ὁ τοῦ Κυρίου λόγος πληρωθῇ· πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει¹⁸ καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγίησεται.

5 - 6 Tit. I,5 || 17 - 18 Luc. XI,10

5 τὰ supra lineam || 9 ὁδεῖνα cod.¹ (supra lineam): μιχαὴλ cod. || 14 μητρὸς supra lineam

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

3 - 4. *μητροπολίτα Κορίνθου κύριε Θεόφανες, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε πάσης Πελοποννήσου καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας*. Ὁ Θεοφάνης Κορίνθου δὲ μᾶς εἶναι μαρτυρημένος ἀπ' ἄλλου, πρέπει ὁμῶς πάντως νὰ τοποθετηθῇ μεταξὺ 1517 καὶ 1534, ὅπως ὑποστηρίξαμε παραπάνω (σ. 323). Ἄς σημειωθῇ πὼς καὶ ὁ ἄμεσος πιθανώτατα προκατόχος του Μακάριος Α' (1507 - 1517) μαρτυρεῖται ἐπίσης ὅχι μόνο ὡς «ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Πελοποννήσου», ἀλλὰ καὶ ὡς «τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας» (βλ. L. Petit t, *Les évêques de Thessalonique*, «Echos d'Orient», τόμ. 5 (1901 - 1902), σ. 150 (ἀριθ. 81). — Πα ρ θ. Π ο λ ᾱ κ η, Ἐπίσκοποι τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας Κορίνθου, «Ἱερὸς Σύνδεσμος», ἔτ. IB' (Κ'), φ. 276 (1 Νοεμβρίου 1916), σ. 13 καὶ σημ. 4 καὶ Σ ω φ ρ. Ε ὕ σ τ ρ α τ ι ᾱ δ ο υ καὶ Ἀ ρ κ α δ ί ο υ Β α τ ο π ε δ ι ν ο ὦ, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων, ἐν Κανταβριγίᾳ 1924, σ. 99, ἀριθ. 483).

6 - 8. Θεόδουλος ἱερομόναχος, τὸ κατὰ κόσμον Πρωτοψάλτης, ὁ ἐκ τῆς μονῆς τῆς Κυρίας τῆς Γεθσημανῆς, τῆς ἐν τοῖς ὁρίοις οὔσης Χανδάκου Κρήτης. Ὁ Θεόδουλος Πρωτοψάλτης δὲν εἶναι, ὅσο ξέρω, μαρτυρημένος ἀπ' ἄλλου. Ἀλλὰ ἡ μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Γεθσημανῆς στὸ Χάνδακα εἶναι γνωστὴ. Σημείωμα τοῦ 1566 στὸν ὑπ' ἀριθ. 309 (1586) σинаїτικὸ κώδικα ἀναφέρει ὡς κτήτορα τοῦ κώδικα αὐτοῦ τὸν ἱερομόναχο Ἰωάνν τὸν Ἀπεζανιώτη (= ἀπὸ τῇ μονῇ Ἀπεζανῶν, τοῦ διαμερίσματος τοῦ Χάνδακα), γιὰ τὸν ὁποῖο νεώτερο σημεῖωμα τοῦ 1584 προσθέτει πὼς ἦταν «ἀπὸ τὴν Παναγίαν τὴν Γεθσημανῇ ὀνομαζομένην» (V. Beneševič, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio Sanctae Catharinae in monte Sinai asservantur*, τόμ. I, Petropoli, 1911, σ. 158).

10. ἐκ τῆς περιωνύμου πόλεως Κρήτης. Πρόκειται γιὰ τὸ Χάνδακα, τὴν πρωτεύουσα τῆς βενετοκρατούμενης Κρήτης, ποὺ λεγόταν κι' αὐτὸς Κρήτη (βλ. N. B. Τ ω μ α δ ᾱ κ η, Κρήτη = Χάνδαξ = Ἡράκλειον, ΕΕΒΣ, τόμ. 21 (1951), σ. 235 - 237).

Β'

**Μαρτυρία τοῦ πνευματικοῦ Μαλαχία
(μονῆς Ἀγ. Νικολάου Μαραθίου) γιὰ τὸ Νικόλαο Καλαβρό.**

(Cod. Monac. Graec. 190, παράφυλλο τῆς ξύλινης στάχωσης τοῦ τέλους)
Ἀνέκδοτη. Ἀχρονολογητή.

† Ἐπειδὴ παρελάβομεν παρὰ τῶν θεοκηρύνων καὶ θείων ἀποστόλων τοῦ ἐξομολογεῖσθαι² ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα ἡμῶν, ἤλθε καὶ πρὸς ἐμέ, τὸν ἐλάχιστον πνευματικὸν Μαλαχίαν³ ἱερομόναχον, οἰκούμενον ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου, ὀνομαζομένου Μαραθίου,⁴ τὸ ἐμὸν παιδίον καὶ πνευματικὸν ὀνόματι Νικόλαος ὁ Καλαβρός, αἰτῶντά μοι χάριν, ἵνα καταλάβῃ⁵ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα. Ἐγὼ δέ, τῷ Θεοῦ θείῳ φόβῳ βαλλόμενος, ἔστησα αὐτὸν ἔμπρο⁶σθεν τῆς ἀχειροποιήτου εἰκόνος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς εἰκόνος τοῦ μεγάλου Νικολάου τῆς⁷ μονῆς καὶ ἐξετάσας

αὐτὸν ἀκριβῶς, εὐρὼν δὲ αὐτὸν ἐν σωφροσύνῃ διάγοντα καὶ διὰ τοῦτο μαρτυ-
ρῶ⁸ αὐτὸν εἰς δόξαν πατρὸς, υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, ἄξιον τῆς ἱερωσύνης.
τῷ δὲ Θεῷ ἡ δόξα.

4 ante ἵνα scr. ὅλ cod., quod del. cod.¹ || καταλάβῃ (κατα infra lineam) || 6 post
Χριστοῦ καὶ scr. τοῦ ἐν ἁγί cod., quod del. cod.¹

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

2 - 3. πνευματικὸν Μαλαγίαν ἱερομόναχον, οἰκούμενον ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἐν ἁγίοις
πατρὸς ἡμῶν Νικολάου, ὀνομαζομένου Μαραθίου. Θεωρῶ πιθανώτατο πὼς ἡ μονὴ αὐτῇ
εἶναι ἢ ἄλλοτε μονὴ τοῦ Ἀγ. Νικολάου στὴ νησί τοῦ κόλπου τῆς Σούδας, ποὺ τὴν ἀναφέρει
ἤδη ὁ Christophorus Buondelmonti στὴν περιήγησή του (1415 - 1417) μὲ τὰ ἀκόλουθα
λόγια : «... dum Drepanum olim hodie Maleccham primum procuramus, respici-
mus saxa, donec a latere dextro in sinum olim Amphimalem hodie Suda Portum
sine mugitu Maris intrare gaudent. Cuius in medio Monasterium vidimus Nicolaum
nomine Sanctum, in qua insula fratres plures habitant heremitarii». (F l. C o r n e-
l i u s, Creta Sacra, Venetiis, 1755, τόμ. I, σ. 92). Σήμερα ἡ ἀπέταντι ἀπὸ τὸ νησάκι ἀκτὴ
τοῦ Ἀκρωτηριοῦ (Μελέχας) ὀνομάζεται ἀκόμη Μαράθι (βλ. G. G e r o l a, Monumenti
Veneti nell'isola di Creta, τόμ. I, Venezia 1905, σ. 560). Τὸ τοπωνύμιον ἀναφέρεται καὶ
ἀπὸ τὸ Μαρίνο - Τζάνε Μπουνιαλῆ, βλ. Ἀ γ α θ. Ξ η ρ ο υ χ ά κ η, Ὁ Κρητικὸς Πό-
λεμος, ἐν Τερφέστῃ 1908, σ. 325, στ. 17.

4. Νικόλαος ὁ Καλαβρός. Ὁ ὑποψήφιος αὐτὸς γιὰ χειροτονία ἱερέως δὲ μοῦ εἶναι
γνωστὸς ἀπ' ἄλλου.

Γ'

Μαρτυρία ἀνωνύμου πνευματικοῦ πρὸς τὸ μητροπολίτη Κορίνθου.

(Cod. Monac. Graec. 190, ἀμέσως μετὰ τῇ Β')

Ἀνέκδοτη. Ἀχρονολόγητη.

† Ἐπεὶ δὲ τὸ τῆς ἱερωσύνης || ἔργον || μέγα μυστήριόν ἐστιν καὶ ἀγγέλων
ὑπερβαῖνον τὴν ἀξίαν, κατὰ τὸν χρυσορρήμονα θεῖον² Χρυσόστομον· τὸ γὰρ
διακονεῖν σοι μέγα καὶ φοβερόν καὶ αὐταῖς ταῖς ἐπουρανίαις δυνάμεσι, ἀφά-
τω δὲ ὁμῶς εὐσπλα³γγία τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ οὐχ ἀγγέλοις διετάξατο
λειτουργεῖν τοῦ τιμίον αὐτοῦ σώματος τε καὶ αἵματος,⁴ ἀλλὰ τοῖς ἀνθρώποις
|| ἀγνοῖς καὶ ἀνεγκλήτοις, || διὸ ὁ θεϊότατος Παῦλος ὁ Ἀπόστολος πρὸς Τίτον
τὸν θεῖον αὐτοῦ μαθητὴν γράψας λέγων· τέκνον Τίτε,⁵ κατὰστησον κατὰ πό-
λεις πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διεταξάμην, εἴ τις ἐστιν ἀνέγκλητος, μιᾶς
γυναικὸς ἀνὴρ,⁶ νηφάλιον † φρόντ † εἶναι σεμνόν, σώφρονα, κόσμιον, ὑγιαί-
νοντα τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ. Τοῖς⁷ αὐτοῖς οὖν ρήμασι καὶ ἡμεῖς
ἐπόμενοι, ὀφείλομεν ἵνα μὴ ὁ ψῆφος καὶ ὁ κίνδυνος εἰς ἡμᾶς ἐπιστρέψῃ.

⁸ Διὰ τοῦτο, πανιερώτατε μητροπολίτα τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Κορίνθου, τὸν πρὸς ὑμᾶς ἐρχόμενον κὺρ ὁδεῖνα, τὸ ἐπί⁹ κλιον ὁδεῖνα, ἐκ βρέφους καὶ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἐξ ἡμῶν διορθούμενος καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ ἡμεῖς οἶδαμεν. Νῦν δὲ ἐ¹⁰ ξαιρέτως κατὰ τοὺς θείους καὶ ἱερὸς νόμους κατέμπροσθεν τοῦ δεσποτικοῦ χαρακτῆρος ἐξετάξαντες αὐτόν,¹¹ ὥς οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ νόμοι διακελεύονται, εὖρομεν αὐτόν ἄξιον τοῦ θείου χαρίσματος. Ἀνεμποδίστως δὲ ὅμως ἐξ ὑμῶν¹² λαβὼν ὁ αἰτεῖ, ὥς ἔχοντες τὴν χάριν καὶ τὴν δωρεάν τοῦ παντοουργοῦ καὶ θείου πνεύματος. Αὐτὸς δὲ καλῶς διακονήσῃ τὸ θεῖον. ¹³βαθμὸν ἑαυτὸν καλὸν περιποιεῖται καὶ πολλὴν παρρησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀμῆν.

Ἐρρωσο ἐν Θεῷ, πανιερώτατε μητροπολίτα.

1 - 3 Joh. Chrysostomi, De sacerdotio III,5 (Migne, P.G. 48, col. 643) || 4 - 5 Tit. I, 5 - 6 || 6 Ibid. II,2 || 2 P a n. T r e m p e l a, Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας, Athenis 1935, p. 72 (Εὐχὴ τοῦ χερουβικού).

1 ἔργον supra lineam || 4 ἀγνοῖς καὶ ἀνεγκλήτοις supra lineam || 6 φροντίσιν an φροντιστὴν scribendum ? || 10 ἱερὸς corr. : ἱερεῖς cod. || post δεσποτικοῦ scr. θρόνον cod., quod del. cod.¹ || 11 ante ὥς scr. εὖρ. cod., quod del. cod.¹

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

8. πανιερώτατε μητροπολίτα τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Κορίνθου. Αὕτῃ εἶναι ἡ μὲν ἐνδείξη πού συναντοῦμε στὸ ἔγγραφο αὐτό. Δυστυχῶς δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη αὐτοῦ τῆς Κορίνθου, πού ἦταν ὁ ἀποδέκτης, ὅπως δὲν ἀναφέρεται καθόλου οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστολέα οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ ὑποψήφιου ἱερέα. Ὅπως οἶδαμε νὰ συσχετίσωμε τὸ ἔγγραφο πρὸς τὸ Α', πού ἀπευθύνεται στὸ μητροπολίτη Κορίνθου Θεοφάνη. Ἄν ὁ Θεοφάνης ὑπονοεῖται καὶ ἐδῶ, δὲν εἶναι βέβαιον· εἶναι ὅμως πολὺ πιθανόν.

Δ'

Μαρτυρία τοῦ πνευματικοῦ Ἰωάνη Κυνηγοῦ (μονῆς Κυρίας Διαβατινῆς) γιὰ τὸν Αὐγουστῖνο Ντατσούρη.

(Cod. Monac. Graec. 190, ἀμέσως μετὰ τῇ Γ')

Ἀνέκδοτη. Ἀχρονολόγητη.

† Ἐπειδὴ περ ἡ θεία χάρις, ὥς ἔοικεν, τοῖς αὐτοῖς χαρίσμασιν οἶδε διδόναι τοῖς ἀξίοις αὐτῆς, διὰ τοῦτο καὶ σὲ δικαίως προ²ετιμήσατο ἀρχιερέα αὐτῆς ἄξιον, φροντιστὴν, διοικητὴν τε καὶ οἰκονόμον, ἀρχιερέων ἄριστε, ὥστε ἀποπληρεῖν τὰ καθήκοντα³ κατὰ τὸν κορυφαίωτατον τῶν ἀποστόλων, καὶ καταστήσαι κατὰ πόλεις πρεσβυτέρους, ὅστις ἐστὶν ἀνέγκλητος, νηφάλιος

καὶ σεμνός,⁴ κόσμὸς τε καὶ σώφρων καὶ τῇ πίστει ὑγιαίνοντα· τὸ μυστήριον γὰρ τῆς ἱερωσύνης μέγα ἐστὶ καὶ ἀγγέλων ὑπερβαῖνον τὴν ἀξίαν,⁵ κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον· τὸ γὰρ διακονεῖν σοι μέγα καὶ φοβερὸν καὶ αὐταῖς ταῖς ἐπουρανίαις δυνάμεσι, ἀφάτω δ' ὁμως ⁶ εὐσπλαγχνία, οὐχ ἀγγέλοις διετάξατο λειτουργεῖν, ἀλλ' ἀνθρώποις, πλὴν ἀξίοις καὶ ἀγαθοῖς καὶ ἀκριβῶς ἐξεταζομένοις.

Ἐπει⁷ δὲ καὶ ἡμεῖς παρελάβομεν παρὰ τῶν θεοκηρύκων ἀποστόλων τοῦ ἐξομολογεῖν ἀκριβῶς καὶ ἀνακρίνειν τοὺς πρὸς⁸ ἡμᾶς παραγενομένους, τούτου χάριν καὶ ὁ κύρ Αὐγουστῖνος Τατζίπρις, ἐκ νεαρᾶς πάνυ τῆς ἡλικίας τὰ κατ' αὐτοῦ ἐξομολογούμενος πρὸς με, τὸν ἐλάχιστον αὐτοῦ πνευματικὸν Ἰωνᾶν, τὸν κατὰ κόσμον Κυνηγόν, τὸν ἐς μονὴν διατρίβοντα τῆς Κυρίας τῆς ὀνομαζομένης¹⁰ Διαβατινῆς, καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ καλῶς ἐπιστάμενος, καὶ νῦν ἀκριβέστερον ἐρευνήσαντες ἐστήσαμεν αὐτὸν κατέμπροσθεν τοῦ δεσποτικοῦ χα¹¹ρακτῆρος καὶ ἀνακρίναντες, εὖρομεν αὐτὸν ἄξιον τοῦ θείου χαρίσματος τῆς ἱερωσύνης.

Καὶ διὰ τοῦτό σοι στέλλομεν αὐτόν, ὃ θεία μοι καὶ ἱερὰ¹² κεφαλὴ, καὶ ἀνεμποδίστως χειροτόνησον, μηδὲν ἀμφιβαλλόμενος ὥς ἐξ ἡμῶν μαρτυρούμενον· εἰ καὶ τῇ ἡλικίᾳ γε οὐκ ἔστιν ἐντελής, ἀλλ' ὁμως τοῖς γράμμασι καὶ τῇ¹³ σοφροσύνῃ καὶ τῇ παιδείᾳ κεκόσμηται· γῆρας γὰρ τίμιον κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶντα οὐ τὸ πολυχρόνιον¹⁴ καὶ τὰ ἐξῆς· πολὺ δὲ ἐστὶ φρόνησις ἀνθρώπου καὶ ἡλικία γήρους, βίος ἀκηλίδωτος.

¹⁵Ἐρρωσο ἐν Θεῷ, πανιερώτατε δέσποτα.

Πατὰ Ἰωνᾶς Κυνηγός

3 - 4 Tit. I, 56 et II, 2 || 4 - 5 Joh. Chrysostomi, De sacerdotio III, 5 (Migne, P.G. 48, col. 643) || 13 Sapient. IV, 8 || 14 Ibid. IV, 9

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

8. ὁ κύρ Αὐγουστῖνος Τατζίπρις. Πρόκειται γιὰ τὸ παλιὸ κρητικὸ ἐπώνυμο Dacipri (= De Cypri), ποὺ ἀπαντᾷ καὶ σήμερα στὴν περιοχή τοῦ Ἡρακλείου (Χάνδακα) ὡς Δεσούπρης. Τὸ ἐπώνυμο ἦταν γνωστὸ στὸ Χάνδακα τὸ 16ο αἰῶνα· βλ. Κ. Δ. Μέρτζιο στὰ «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. ΙΕ'-ΙΣ' (1963), τεύχ. II, σ. 234, 238, 290, 302 καὶ Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. 6, Βενετία 1877, σ. 664 - 668 (ἀριθ. 9). Ἡ οἰκογένεια Dacipri ἀναφέρεται ἀνάμεσα στὶς ἀστικές οἰκογένειες (Cittadini) τοῦ Χάνδακα καὶ στὴν ἀπογραφὴ τοῦ Trivan (1644) τῇ δημοσιευμένῃ ἀπὸ τὸν Μ. Ι. Μανούσακα, Ἡ παρὰ Trivan ἀπογραφὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης (1644) κλπ., «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 3 (1949), σ. 50 (ἀριθ. 53: Dacipri).

9. πνευματικὸν Ἰωνᾶν, τὸν κατὰ κόσμον Κυνηγόν. Πολλὰ μέλη τῆς οἰκογενείας Κυνηγοῦ εἶναι μαρτυρημένα στὴν Ἀνατολικὴ Κρήτη καὶ εἰδικὰ στὴν περιοχή τοῦ Χάνδακα. Ἀπ' αὐτὰ ἂς ἀναφερθοῦν τὰ ἐξῆς: Γεώργιος Κυνηγός (1549-58) καὶ Μιχαὴλ Κυ-

νηγός (1555-76), νοτάριοι στὸ Χάνδακα (Κ. Δ. Μέρτζιος, ὁ.π., σ. 243, ἀριθ. 19, 21). — Μανουήλ Κυνηγός, νοτάριος (τοῦ Χάνδακα;) τὸ 1585 (Στ ε φ. Ξανθοῦδιδου, Κρητικὰ συμβόλαια ἐκ τῆς Ἑνετοκρατίας, «Χριστιανικὴ Κρήτη», τόμ. 1 (1912), σ. 27 καὶ 39). — «Γεώργης Κυνηγός ποτὲ Δημήτρη καὶ ὁ... Κυνηγός ποτὲ Ἰωάννη ἀπὸ τὸ χωρίον Καινούργιον τῶν Καρῶν», γύρω στὰ 1630 (αὐτόθι, σ. 146). — Μαστρο-Γιώργης Κυνηγός τὸ 1635 (αὐτόθι, σ. 186). — Κυνηγός (χωρὶς βαπτιστικὸ) τὸ 1639 (αὐτόθι, σ. 222). — ἱερεὺς (στὸ Χάνδακα) Ἰωάννης ὁ Κυνηγός τὸ 1624 (βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος στὰ «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 6 (1952), σ. 272) καὶ (ὁ ἴδιος;) τὸ 1652 (βλ. Β. Λαοῦρδα στὰ «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 9 (1955), σ. 483).

9-10. τὸν ἐς μονὴν διατρέβοντα τῆς Κυρίας τῆς ὀνομαζομένης Διαβατινῆς. Τὸ μοναστήρι αὐτὸ μνημονεύεται καὶ ἀργότερα στὴ διαθήκη τοῦ Ἀνδρέα Κορνάρου, τῇ δημοσιευμένῃ ἀπὸ τὸ Στ ε ρ γ. Γ. Σπανάκη, Ἡ διαθήκη τοῦ Ἀνδρέα Τζάκ. Κορνάρου (1611), «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 9 (1955), σ. 396, 397 (monastero di Santa Maria Diauatini) καὶ 398 (Reverenda Madalena Nassini... Abbadessa di Diauatini). Ὁ Σπανάκης (σ. 462, σημ. 39) δὲ μπόρεσε νὰ τὸ ἐντοπίσῃ, πάντως ὅμως πρόκειται γιὰ μοναστήρι τῆς περιοχῆς Χάνδακα.

Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

R É S U M É

L'ORDINATION DES PRÊTRES DE CRÈTE
PAR LE MÉTROPOLITE DE CORINTHE
(Documents du XVIe siècle)
(Pl. 69-70)

L'auteur édite et commente quatre documents du XVIe siècle, conservés en copie dans le cod. *Monac. gr.* 190 (plats antérieur et postérieur) et concernant l'ordination des prêtres de Crète par des archevêques orthodoxes d'autres régions, étant donné que les évêchés orthodoxes de Crète étaient supprimés pendant la domination vénitienne. Il s'agit de quatre lettres-attestations (συμμαρτυρία) adressées par des pères spirituels crétois à des métropolites hors de Crète, par lesquelles les candidats sont recommandés comme dignes de recevoir le sacerdoce.

La première de ces lettres (la seule éditée, mais pas correctement, par Hardt), écrite avant 1534 par le confesseur Théodoulos Protopsaltis (du monastère de Gethsimané, à Candie), recommande un certain Michel, de Candie, au métropolite de Corinthe Théophane (inconnu par ailleurs, qu'on doit placer entre 1517 et 1534); la seconde est rédigée par l'hiéromoine Malachie (du monastère de St. Nicolas, à Marathi) et concerne le candidat Nicolas Calavros; la troisième, adressée également au métropolite de Corinthe (le même Théophane?), ne porte pas de non de rédacteur, ni de candidat; et la quatrième est émise par le confesseur Jonas Cynigos (du monastère de Nôtre-Dame Diavatini) en faveur du candidat Augustin Da Cypris.

Le recours des candidats crétois au métropolite lointain de Corinthe est expliqué, selon l'auteur de cette étude, par le fait qu', à cette époque (vers 1520-1540), de deux seules villes du Peloponnèse restées encore sous la domination vénitienne, Monembasie et Nauplie, la première avait un archevêque, mais latin (le fameux unioniste Arsène Apostolis, † 1535), tandis qu'à la seconde le siège métropolitain orthodoxe était supprimé.

M. MANOUSSAKAS